

УДК 373.3.091.12:005.342

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/49-1-36>

Соломія ІЛЛЯШ,

orcid.org/0000-0002-9844-208X

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри педагогіки і методики початкової освіти

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

(Дрогобич, Львівська область, Україна) *illyasha@ukr.net*

Ірина САДОВА,

orcid.org/0000-0003-2570-5392

доктор педагогічних наук

доцент кафедри педагогіки і методики початкової освіти

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

(Дрогобич, Львівська область, Україна) *iryna-sadova@ukr.net*

Іван КУТНЯК,

orcid.org/0000-0002-4351-316X

кандидат філософських наук,

доцент кафедри культурології та мистецької освіти

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

(Дрогобич, Львівська область, Україна) *i.kutnyak@ukr.net*

ІННОВАЦІЙНА КУЛЬТУРА ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ТА МЕХАНІЗМИ ЇЇ ФОРМУВАННЯ

У статті висвітлено окремі аспекти формування інноваційної культури вчителя початкових класів закладу загальної середньої освіти. Зокрема, розкрито сутність інноваційної культури вчителя, яку науковці розглядають як комплексний соціальний феномен, що передбачає професійну якість педагога, постійний пошук нового в меті, змісті, методах і формах навчання й виховання учнів, створення педагогічних нововведень, використання й застосування всього нового та прогресивного на практиці. Обґрунтовано, що володіння педагога інноваційною культурою, глибокими знаннями та вміннями багато в чому визначають його дії, поведінку та загалом життя, забезпечуючи відносну успішність в особистісно-професійному розвитку. Особливу увагу приділено розкриттю механізмів формування інноваційної культури вчителя, серед яких виокремлюють: сукупність професійно важливих якостей та властивостей особистості вчителя, що визначають успішність професійної діяльності в інноваційному середовищі освітнього закладу; безперервність професійної освіти педагога; стійку систему мотивів для розробки, комплексного впровадження й опанування нових сучасних інноваційних технологій та програм; інформаційно-комунікаційні технології; інформаційну компетентність особистості вчителя початкових класів, а також психологічну установку на реалізацію кардинальних перетворень в освітньому процесі початкової школи. Виявлено, що механізми формування інноваційної культури вчителя охоплюють діяльність щодо створення, опанування та застосування педагогічних нововведень у практиці навчання та виховання учнів, створення в освітньому закладі інноваційного середовища. Акцентовано на тому, що механізми формування інноваційної культури вчителя початкових класів визначають необхідність розробки її відповідної моделі у рамках професійної підготовки педагогів із обов'язковим урахуванням структури аналізованого феномену.

Ключові слова: інноваційна культура, інноваційна діяльність, професійний розвиток, механізми формування інноваційної культури, вчитель початкових класів.

Solomiya ILLYASH,*orcid.org/0000-0002-9844-208X**Candidate of Psychological Sciences,**Associate Professor at the Department of Pedagogy and Methodology of Primary Education
Drohobych state pedagogical University named after Ivan Franko
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) illyasha@ukr.net***Iryna SADOVA,***orcid.org/0000-0003-2570-5392**Doctor of Pedagogical Sciences,**Associate Professor at the Department of Pedagogy and Methodology of Primary Education
Drohobych state pedagogical University named after Ivan Franko
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) iryna-sadova@ukr.net***Ivan KUTNIAK,***orcid.org/0000-0002-4351-316X**Candidate of Philosophical Sciences,**Associate Professor at the Department of Culturology and Artistic Education
Drohobych state pedagogical University named after Ivan Franko
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) i.kutnyak@ukr.net*

INNOVATIVE CULTURE OF PRIMARY SCHOOL TEACHER AND MECHANISMS OF ITS FORMATION

The article elucidates some aspects of the formation of innovative culture of primary school teachers in the establishment of general secondary education. In particular, the essence of the teacher's innovative culture is revealed. Scientists consider it as a complex social phenomenon, which implies the professional quality of the teacher; constant search for something new in the purpose, content, methods and forms of teaching and education students, creation of pedagogical innovations, the use and application of everything new and progressive in practice. It is substantiated that the possession of innovative culture by a teacher, his deep knowledge and skills largely determine his actions, behaviour and life in general, ensuring relative success in personal and professional development. Particular attention is paid to the disclosure of the mechanisms of the formation of the innovative culture of a teacher. They single out the following mechanisms: a set of professionally important qualities and personality features of the teacher, determining the success of professional activity in the innovative environment of the educational establishment; continuous professional education of the teacher; a stable system of motives for the development, complex introduction and mastering of new modern innovative technologies and programs; information and communication technologies; information competence of the personality of the primary school teacher, as well as a psychological arranging to the implementation of cardinal changes in the educational process of primary school. It is found out that the mechanisms of the formation of the innovative culture of the teacher include activities for the creation, mastering and application of pedagogical innovations in the practice of teaching and education students, as well as the creation of an innovative environment in the educational establishment. It is emphasized that the mechanisms of the formation of the innovative culture of a primary school teacher determine the need to develop its corresponding model in the process of the professional training of teachers, considering the structure of the analyzed phenomenon.

Key words: *innovative culture, innovative activity, professional development, mechanisms of the formation of innovative culture, primary school teacher.*

Постановка проблеми. Кардинальні перетворення, які відбуваються в сучасній освітній системі, зміна соціокультурних пріоритетів передбачають орієнтацію педагога на гуманістичні цінності, що відповідають творчій, інноваційній фаховій діяльності. Остання, зі свого боку, включає розробку та впровадження елементів нового змісту освіти, модернізацію освітніх технологій, звернення до світового педагогічного досвіду.

З огляду на це, глобальні трансформації в суспільстві й освіті суттєво впливають на розвиток особистості, її професійну культуру.

Майбутній фахівець неодмінно постає сьогодні перед необхідністю осмислення численних сучасних вимог соціуму до нього. Будь-якому працівникові життєво необхідно усвідомити, що від рівня його інтелекту та культури, компетентності й конкурентоспроможності середньо залежатиме його професійна кар'єра, а значить, і можливість самореалізації.

У цьому контексті все більше увиразнюється актуальність розроблення принципово нових підходів до формування інноваційної культури педагога. Щобільше, сучасні фахівці наголо-

шують на наявності особливо сприятливих для цього процесу передумов, а саме: інноваційний рух провідних світових університетів; створення та функціонування грантової системи в галузі розроблення прикладних досліджень шкільної практики та багато інших чинників.

Актуальним залишається також обґрунтування педагогічних умов формування інноваційної культури вчителя початкових класів. Аналіз освітньої практики, педагогічних досліджень і наукової літератури з означеної проблеми дав змогу виявити низку суперечностей між потребою освітньої системи в учителях, які володіють високим рівнем інноваційної культури, і фактичним його зниженням; зростаючим інтересом науковців до розглядуваного питання і недостатньою розробленістю його теоретичних і практичних аспектів; потенційними можливостями нашого шкільництва для становлення інноваційної культури педагога на основі компетентного підходу і традиційною системою навчання.

Аналіз досліджень. Останнім часом розробка наукових та методологічних засад формування інноваційної культури вчителя початкових класів привертає все більшу увагу зарубіжних і вітчизняних науковців.

Значний внесок у з'ясування психолого-педагогічних аспектів означеної проблеми зробили сучасні вітчизняні педагоги (І. Гавриш, Л. Даниленко, І. Дичківська, Н. Дудник, І. Зязюн, О. Киричук, В. Кремень, В. Мадзігон, В. Пінчук, С. Подмазін, О. Савченко, А. Сологуб, Н. Федорова, М. Чепіль, М. Ярмаченко та ін.).

Особливості актуалізації та реалізації інноваційного потенціалу вчителя в сучасних освітніх умовах розглядалися в дослідженнях І. Бойка, В. Григора, Л. Мартинець, М. Михайличенко, та ін.

Специфічні аспекти управління інноваційними процесами в системі освіти стали предметом наукових студій І. Бабина, Л. Василенко, Р. Вдовиченко, Т. Волобуєвої, О. Касьянова, Н. Сас та ін.

Визначенню мети і завдань педагогічної та управлінської інноватики присвячені дослідження В. Безпалька, М. Поташника, А. Пригожина та ін.

Розкриття загальних особливостей педагогічних інноваційних явищ зробили об'єктом своїх досліджень В. Журавльов, В. Загвязинський, В. Слободчиков та ін.

Хоча більшість науковців визнають факт сформованості вимог до компетентностей і знань соціально значущих особистісних якостей учителів та погоджуються з кардинальними змінами цих вимог, усе ще залишаються недо-

статньо розробленими закономірності, умови та механізми формування й розвитку інноваційної культури педагогів.

Метою статті є висвітлення сутності інноваційної культури вчителя початкових класів та основних механізмів її формування.

Виклад основного матеріалу. Важливим критерієм успішності професійної діяльності вчителя є інноваційна культура, яка відображає ціннісні орієнтири педагога, закріплені в мотивах, знаннях та навичках, а також у зразках і нормах фахової поведінки стосовно педагогічних інновацій.

Загалом під інноваційною культурою розуміють стійку систему норм, що історично склалися, правил і способів здійснення нововведень у різних сферах життя суспільства, характерну для певної соціокультурної спільноти. Вона є історично адаптованою в конкретному соціумі структурою моделей та алгоритмів інноваційних дій і відіграє роль соціокультурного механізму регулювання інноваційної поведінки соціальних суб'єктів. Отже, інноваційна культура може розглядатися як комплексний соціальний феномен, що органічно об'єднує проблеми науки, освіти, культури із соціальною і, передовсім, професійною практикою в різних сферах життя спільноти (Миленкова, 2018: 134).

Володіння педагога інноваційною культурою, глибокими знаннями та вміннями багато в чому визначають його дії, поведінку та загалом життя, забезпечуючи відносну успішність в особистісно-професійному розвитку.

Процес формування інноваційної культури вчителя початкових класів постає як частина педагогічної діяльності, в результаті якої за допомогою створення нових умов, ресурсів, засобів, способів діяльності забезпечується швидший цілеспрямований перехід до якісно нового результату навчання учнів молодшого шкільного віку.

Сформованість інноваційної культури дає змогу вчителю початкових класів вибудовувати освітній процес таким чином, щоб учень не лише засвоїв конкретні знання та вміння, а й опанував способи їх застосування у різних життєвих ситуаціях, навчився самостійно робити висновки, коригувати власну навчальну діяльність.

Інноваційну культуру вчителя початкових класів можна уявити як синтез певних системних моделей професійних якостей. Виокремимо найважливіші з них:

– інноваційне мислення та способи діяльності, які відповідають високому рівню інформаційної компетентності;

– діяльнісна спрямованість професійної освіти й самоосвіти, що виявляється в оволодінні і створенні інноваційних продуктів та інноваційних технологій, апробованих на практиці;

– здатність до культуротворчості, котра передбачає створення креативних педагогічних розробок (Елизарова, Холодкова, Чернолес, 2006: 78).

Володіючи переліченими професійно-педагогічними якостями, які здобуваються упродовж формування інноваційної культури, вчитель початкових класів може успішно й ефективно працювати в освітньому інноваційному середовищі.

Отже, можемо зробити висновок, що інноваційна культура як педагогічний феномен – це професійна якість педагога, що включає постійний пошук нового в меті, змісті, методах і формах навчання й виховання учнів, створення педагогічних нововведень, використання й застосування всього нового та прогресивного на практиці.

Недостатня сформованість інноваційної культури педагога початкової ланки освіти спричинила сьогодні низку проблем у сучасній шкільній практиці, які:

– пов'язані з недостатньою сформованістю інноваційно-педагогічних цінностей (недостатність знань про сучасні педагогічні концепції та підходи в початковій освіті, про нові педагогічні ідеї й технології; неприйняття сучасних пріоритетів педагогічної діяльності; небажання що-небудь змінювати у своєму стилі діяльності, у сформованих стереотипах педагогічного мислення тощо);

– ґрунтуються на недостатньому оволодінні прийомами й технологіями управління та самоуправління в нових для вчителя умовах (рефлексивний аналіз педагогічної ситуації та самоаналіз педагогічної діяльності; планування нововведень, прогнозування змін у своїй діяльності, що є наслідком інновацій, взаємодії з учнями, колегами, батьками; організація педагогічної діяльності та взаємодія в умовах інноваційних змін тощо);

– обумовлені недооцінюванням ролі інформації в інноваційному процесі навчання учнів молодшого шкільного віку (недостатнє використання нових джерел інформації в пошуку та реалізації інноваційних ідей; відсутність критичного ставлення до нової інформації та ін.);

– передбачають інтерпретацією педагогічних нововведень в індивідуальній педагогічній діяльності вчителя (невміння порівнювати свої можливості з кваліфікаційними вимогами до фахівця, об'єктивно чинними для конкретного педагогічного нововведення; помилки під час його впровадження у традиційну діяльність, упродовж

поєднання у своїй роботі традицій та інновацій) (Елизарова, Холодкова, Чернолес, 2006: 82).

Механізми формування інноваційної культури вчителя початкових класів охоплюють діяльність щодо створення, опанування та застосування педагогічних нововведень у практиці навчання та виховання учнів, створення в освітньому закладі інноваційного середовища. Серед них виокремлюють:

- *сукупність професійно важливих якостей та властивостей особистості вчителя, що визначають успішність професійної діяльності в інноваційному середовищі освітнього закладу, а саме: а) незалежність: коли особистісні стандарти важливіші за стандарти групи, коли існує неконформізм оцінок і суджень;*

- б) відкритість думок: здатність сприймати власні та чужі переконання;

- в) толерантність до невизначених і нерозв'язуваних ситуацій, конструктивна активність щодо них;

- г) упевненість у власних здібностях (Гонтаровська, 2008: 3).

Зі свого боку, І.В. Гавриш також увиразнює низку педагогічних якостей, які дають змогу визначити рівень інноваційної культури вчителя:

1. Висока загальна культура, ерудованість, які уможливають вільне мислення, пошук оптимальних розв'язків нестандартних ситуацій.

2. Нестандартні інтелектуальні здібності (специфічне сприйняття світу, своєрідний стиль педагогічної діяльності, розвинене творче мислення, спостережливість).

3. Спрямованість мислення на пошуки способів розв'язання складних методичних або технологічних завдань.

4. Потреба у безперервному якісному оновленні освітнього процесу.

5. Інтерес до нових ідей та підходів, до передового педагогічного досвіду та прагнення максимально реалізувати їх у своїй діяльності (Гавриш, 2006: 23).

- *Безперервність професійної освіти педагога.* Сьогодні вчителю початкових класів необхідно володіти цілісним баченням педагогічного процесу як об'єкта професійної діяльності, знанням законів перебігу педагогічного процесу, його закономірностей і суперечностей як рушійної сили навчання й виховання, що сприяють подальшій побудові власної практичної діяльності, збагаченню останньої інноваційними технологіями.

- *Стійку систему мотивів для розробки, комплексного впровадження й опанування нових сучасних інноваційних технологій та програм.* Інноваційна культура особистості відображає її

цілісну орієнтацію на зміни у своїй традиційній діяльності та проявляється «в мотивах, знаннях, уміннях і навичках, а також у способах та нормах поведінки».

• *Інформаційно-комунікаційні технології.* Вони дають педагогу можливість керувати інформацією, отримувати доступ до неї та творчо застосовувати її, а також розповсюджувати знання у всіх сферах людської діяльності. Відповідно у сучасному інформаційному суспільстві особливу роль відіграє здатність учителя розв'язувати широке коло професійних, пізнавальних, побутових та інших завдань із використанням комп'ютера, комунікаційних технологій, телебачення, мобільного зв'язку, Інтернету тощо. Необхідно формувати не лише інформаційну грамотність особистості, а й її інформаційну культуру (Макогон, 2012: 27).

Професійне оволодіння вчителя інформаційно-комунікаційними технологіями передбачає:

– усвідомлення нерозривного зв'язку освітньої системи із глобальними інформаційними процесами;

– готовність до постійного вивчення способів ефективного доступу до практично необмеженого обсягу інформації та її аналітичної обробки;

– прагнення до формування й розвитку особистих творчих якостей, які уможливають генерацію педагогічних ідей у сучасному інформаційному середовищі з метою отримання інноваційних педагогічних результатів, а також створення власного інформаційного середовища;

– потреба у спільному опануванні (з усіма суб'єктами інформаційної взаємодії) передового наукового та соціального досвіду, у спільній рефлексії та саморефлексії;

– опанування вмінь знаходження, відбору, зберігання, відтворення і передачі необхідної інформації;

– готовність до використання сучасних інтерактивних телекомунікаційних технологій як важливого аспекту професійного зростання в умовах безперервної освіти в мінливому інформаційному суспільстві (телеконференції, дистанційне навчання);

– здатність до моделювання і конструювання інформаційно-освітнього середовища та прогнозування результатів власної професійної діяльності (Макогон, 2012: 29).

• *Інформаційну компетентність особистості педагога, а також психологічну установку*

на реалізацію кардинальних перетворень в освітньому процесі початкової школи. Наголосимо, що інформаційна компетентність є базовою навіть для ключових, універсальних компетенцій, тому оволодіння нею стає передумовою будь-якої успішної професійної діяльності, в тому числі й педагогічної.

Основний зміст інформаційної компетентності вчителя початкових класів включає:

– вміння раціонально працювати з інформацією: знати особливості інформаційних джерел у своїй предметній галузі, володіти основами аналітико-синтетичної переробки інформації;

– опанування технологіями адаптації інформаційної продукції для початкової освіти;

– використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій та володіння конкретними навичками застосування технічних засобів як безпосередньо в освітньому процесі початкової школи, так і в самостійній роботі педагога задля підвищення власної професійної кваліфікації (Миленкова, 2018: 140).

Кінцевим підсумком інформаційної компетентності педагога постають нові інформаційні продукти: перспективні плани, концептуальні моделі, навчальні та навчально-методичні посібники, рекомендації, аналітичні звіти, узагальнення досвіду роботи, проекти, моделі педагогічного експерименту, лекції, методичні розробки, плани-конспекти тощо. Їхня якісна підготовка неможлива, якщо вчитель не володіє високим рівнем інформаційної компетентності.

Перелічені продукти інноваційної діяльності вчителів стають новими культурними об'єктами-артефактами, а їх якісний рівень – одним із критеріїв оцінки педагогічної культури фахівця.

Висновки. Загалом погоджуючись із поглядами науковців щодо розглядуваної проблеми, вважаємо цілком очевидним, що успішність формування інноваційної культури педагога найбезпосереднішим чином пов'язана як з особистістю фахівця, так і зі змістом власне означеного процесу та умовами його здійснення.

Отже, механізми формування інноваційної культури вчителя початкових класів визначають необхідність розробки її відповідної моделі у рамках професійної підготовки педагогів із обов'язковим урахуванням структури аналізованого феномену, також різноманітних чинників суб'єктивно-об'єктивного характеру, які безпосередньо впливають на процес фахової підготовки спеціаліста.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гавриш, І.В., 2006. Теоретико-методичні засади формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності, *Автореферат дисертації доктора педагогічних наук: 13.00.04, Луганський національний пед. ун-т ім. Т. Шевченка*, Луганськ, 43 с.
2. Гонтаровська Н. Інноваційно-освітнє середовище як фактор розвитку особистості. *Директор школи*. 2008. № 9. С. 3-5.
3. Елизарова Л.Е., Холодкова Л.А., Чернолес В.П. Инновационная культура личности и общества: сущность и условия формирования. *Инновации в образовании*. 2006. № 3. С. 74-83.
4. Макогон К., 2012. Діагностика готовності педагогів до пошукової діяльності (пед.інновації). *Рідна школа*, 1, с. 27-29.
5. Миленкова Р.В. Інноваційна культура: новий підхід до розвитку сучасної особистості, школи, суспільства. *Педагогічні науки*. 2018. С. 133–142.

REFERENCES

1. Havrysh I. V. Teoretyko-metodychni zasady formuvannia hotovnosti maibutnykh uchyteliv do innovatsiinoi profesiinoi diialnosti [Theoretical and Methodological Principles of the Formation of the Readiness of Future Teachers for Innovative Professional Activity]. *Avtoreferat dysertatsii doktora pedahohichnykh nauk: 13.00.04, Luhanskyi natsionalnyi ped. un-t im. T. Shevchenka, Luhansk, 2006. 43 p.* [in Ukrainian].
2. Hontarovska N. Innovatsiino-osvitnie seredovysheche yak faktor rozvytku osobystosti [Innovation and Educational Environment as a Factor of the Development of a Personality]. *Dyrekтор shkoly*, 2008. № 9. pp. 3-5. [in Ukrainian].
3. Elizarova L. E., Kholodkova L. A., Chernoles V. P. Innovatsionnaia kultura lichnosti i obshchestva: sushchnost i usloviia formirovaniia. [Innovative Culture of the Personality and Society: the Essence and the Conditions of Its Formation]. *Innovatsyi v obrazovanii*, 2006. № 3. pp. 74-83. [in Russian].
4. Makohon K. Diahnostyka hotovnosti pedahohiv do poshukovoi diialnosti (ped.innovatsii) [Diagnostics of the Readiness of Teachers for Search Activity (Pedagogical Innovations)]. *Ridna shkola*, 2012. 1. pp. 27-29. [in Ukrainian].
5. Mylenkova R. V. Innovatsiina kultura: novyi pidkhid do rozvytku suchasnoi osobystosti, shkoly, suspilstva. [Innovative Culture: a New Approach to the Development of Modern Personality, School, Society]. *Pedahohichni nauky*, 2018. pp. 133-142. [in Ukrainian].